

17. Які особливості судового розгляду злочинів за статтею 437 Кримінального кодексу України? URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/yaki-osoblyvosti-sudovoho-rozghliadu-zlochyniv-za-stateiu-437-kryminalnoho-kodeksu-ukrainy/>.

Нєбитов Андрій Анатолійович

доктор юридичних наук, професор,
заступник Голови Національної
поліції України

Тичина Дмитро Михайлович

доктор юридичних наук, професор,
провідний науковий співробітник
наукової лабораторії з проблем
протидії злочинності НАВС

ПРАВОВИЙ СТАТУС ПОЛІЦЕЙСЬКИХ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ЮРИСДИКЦІЇ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ ЩОДО ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

З початку повномасштабної збройної агресії проти України, національна система кримінальної юстиції зіткнулася з безпрецедентним викликом – необхідністю забезпечення ефективного розслідування воєнних злочинів, які не становили значної частини практики національних правоохоронних органів, у зв'язку з чим суб'єкти сторони обвинувачення не мали достатнього практичного досвіду кваліфікації, документування, розслідування, а також забезпечення процесуальних гарантій потерпілих.

Варто наголосити, що створення Національної поліції України як центрального органу виконавчої влади, покликаного служити суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності та підтримання публічної безпеки і порядку [1], ознаменувало новий етап розвитку правоохоронної системи держави. Разом із тим повномасштабна збройна агресія проти України поставила перед державою низку принципово нових викликів, пов'язаних із необхідністю адаптації національного законодавства до реалій воєнного стану. Однією з таких проблем є визначення правового статусу поліцейських у контексті збройного конфлікту, зокрема у випадках їх захоплення противником [2, с. 221].

Згідно з нормами міжнародного гуманітарного права, статус військовополонених надається законним учасникам воєнних дій – комбатантам. Сам термін «комбатант» (від франц. *combatant* – «той, що воює») використовується для позначення осіб, які мають право безпосередньо брати участь у воєнних діях у межах міжнародного збройного конфлікту. У контексті воєнних дій на території України такими особами є, передусім, військовослужбовці збройних сил держав, що

перебувають у стані збройного конфлікту. Основним привілеєм комбатанта є звільнення від кримінальної відповідальності за сам факт законної участі у бойових діях.

Відповідно до ст. 4 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими 1949 року, військовополоненими вважаються особи, які потрапили під владу противника та належать до визначених у цій статті категорій. До них, зокрема, належать: особовий склад збройних сил сторони конфлікту; члени ополчення або добровольчих загонів, що входять до складу цих збройних сил; члени інших ополчень і добровольчих формувань, включаючи організовані рухи опору; особи зі складу регулярних збройних сил, які визнають уряд або владу, що не визнаються державою, яка їх затримала; а також особи, що супроводжують збройні сили, але формально не входять до їх складу [4].

Разом із тим статус комбатанта надається особам, які входять до складу збройних формувань та відповідають вимогам, визначеним ст. 1 Гаазької конвенції IV 1907 року та ст. 4 Женевської конвенції III 1949 року. До таких вимог належать: наявність відповідального командира, який відповідає за своїх підлеглих; наявність постійного відмітного знака, чітко розпізнаваного на відстані; відкрите носіння зброї; здійснення бойових дій відповідно до законів і звичаїв війни. Крім того, у п. 2 ст. 43 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій 1977 року встановлено, що всі особи, які входять до складу збройних сил сторони конфлікту (за винятком медичного та духовного персоналу), є комбатантами і мають право безпосередньо брати участь у воєнних діях [5].

З аналізу наведених положень міжнародного гуманітарного права випливає, що особливого значення набуває питання визначення правового статусу поліцейських, які під час виконання службових обов'язків у зоні бойових дій можуть потрапляти під владу противника. За загальним правилом сили правопорядку не входять до переліку суб'єктів, прямо визначених міжнародним гуманітарним правом як комбатанти, а відтак формально не наділені правом на статус законного комбатанта.

Водночас у Декларації про поліцію 1979 року зазначено, що поліцейський навіть у період війни або окупації продовжує виконувати свої функції із забезпечення безпеки населення та охорони майна в інтересах цивільного населення. З огляду на це на нього, як правило, не поширюються положення Третьої Женевської конвенції про поводження з військовополоненими. Натомість до цивільної поліції застосовуються норми Четвертої Женевської конвенції 1949 року про захист цивільного населення під час війни. Відповідно до цих положень окупаційна влада не повинна примушувати поліцейських до виконання завдань, які виходять за межі їхніх функцій із забезпечення громадського порядку [5].

Разом із тим практика повномасштабної війни в Україні свідчить про істотну трансформацію ролі поліції у системі забезпечення національної безпеки. Зокрема, поліцейські фактично залучаються до виконання завдань

оборони держави, беруть участь у бойових діях, здійснюють евакуацію населення, охорону стратегічних об'єктів, документування воєнних злочинів та інші дії, безпосередньо пов'язані із забезпеченням обороноздатності держави.

З огляду на зазначене Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про основи національного спротиву» [6], яким визначено правові та організаційні засади національного спротиву, а також розширено повноваження сил правопорядку у сфері оборони держави. Крім того, були внесені зміни до Закону України «Про Національну поліцію» [1], зокрема щодо надання поліції додаткових повноважень у період воєнного стану (ст. 24). Водночас зазначені зміни були ухвалені у 2021 році та не повною мірою враховують нові реалії, які виникли після початку повномасштабного вторгнення, коли поліцейські змушені були безпосередньо брати участь у бойових діях, захищаючи суверенітет і територіальну цілісність України.

У результаті на сьогодні виникає певна колізія між положеннями міжнародного гуманітарного права та нормами національного законодавства. З одного боку, поліція не розглядається як суб'єкт ведення воєнних дій, а з іншого – фактично залучається до виконання оборонних функцій держави. За таких умов участь поліцейських у захисті держави на власній території є легітимною, що об'єктивно зумовлює необхідність переосмислення їх правового статусу в умовах збройного конфлікту.

У зв'язку з цим обґрунтованою видається позиція щодо визнання поліцейського, який бере участь у збройному конфлікті на території України, законним комбатантом із наданням відповідних міжнародно-правових гарантій. У разі потрапляння такого поліцейського під владу противника його статус повинен розглядатися як стан військового полону, а не як незаконне утримання заручника. При цьому перебування поліцейського у полоні доцільно розглядати як продовження виконання ним службових обов'язків в особливих умовах.

З огляду на викладене виникає об'єктивна потреба у внесенні змін до Закону України «Про Національну поліцію» з метою нормативного закріплення особливостей виконання поліцейськими своїх функцій в умовах збройної агресії, визначення порядку застосування фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї, а також встановлення гарантій правового та соціального захисту поліцейських, які беруть участь у захисті держави.

Таким чином, врегулювання зазначених питань сприятиме чіткому визначенню правового статусу поліцейського у міжнародному збройному конфлікті та забезпечить належну правову оцінку відповідних обставин під час розслідування воєнних злочинів, у тому числі в межах юрисдикції Міжнародного кримінального суду.

Список використаних джерел:

1. Національної поліції Про Національну поліцію : Закон від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
2. Шармар О. М. Особливості кримінальної відповідальності військовополонених. *Актуальні проблеми нормативно-правового визначення статусу військовополонених* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 10 листоп. 2022 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. 253 с.
3. Великий тлумачний словник української мови / уклад В. Т. Бусел. Київ-Ірпінь : ВТФ «Перун» 2005. 1728 с.
4. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12.08.1949 р. *Організація Об'єднаних Націй*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153
5. Декларація про поліцію. Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи № 690 (1979). URL: <http://www.uapravo.com/hro/text.php?lan=rus&id=4775>
6. Про основи національного спротиву : Закон від 16.07.2021 р. № 1702-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#n452>

Никоненко Михайло Якович

професор кафедри кримінальної юстиції навчально-наукового інституту права та психології НАВС, кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ В МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ СУДІ

Відповідно до ст. 1 Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду від 17 липня 1998 року Міжнародний Кримінальний Суд є постійнодіючою установою та має повноваження здійснювати юрисдикцію стосовно осіб за найбільш тяжкі злочини, що викликають занепокоєння міжнародного співтовариства, як зазначено в названому Статуті, та доповнює національні системи кримінального правосуддя. Юрисдикція і функціонування Суду регулюються положеннями названого Статуту. Україною Римський Статут ратифіковано 21 серпня 2024 року, а датою набрання чинності названого Статуту для України є 1 травня 2025 року.

Місцем перебування Суду є м. Гаага в Нідерландах. У випадках, коли Суд вважає це доцільним, він може засідати в будь-яких інших місцях, як це передбачено в названому Статуті.

Відповідно до ст. 4 названого Статуту, якою визначено правовий статус і повноваження Суду, Суд має міжнародну правосуб'єктність. Він також має таку правоздатність, яка може бути необхідною для здійснення ним своїх функцій та досягнення своїх цілей. Суд може здійснювати свої функції і повноваження, як це передбачено в названому Статуті, на території будь-